

Lelki ember¹

„...voltaképpen semmit nem mondhatok neked erről a témáról, amit ne tudhatnál már magad is.”

Dietrich Bonhoeffer

1.

Engedjék meg, hogy az Erdélyi Református Lelkészerkekezleti Szövetség által nekem kijelölt, és részemről talán túl könnyedén elfogadott, mert rettentően nagy, engem bizony meghaladó feladatnak bizonyuló előadási témát – *Az egyházvezető mint közéleti személyiség* – a szűkebb értelemben vett szakmámból vett példával kezdjem. Hogyan is szólhatnék hozzá másként ehhez a kérdéshez, mint a református egyház egyszerű tagja, aki ugyan saját gyülekezetében presbiteri tisztséget visel, ámde – a tisztesség úgy kívánja, hogy ne hallgassam el –, ebben a szerepében önmagát keresvén keresi, és bizony nehezen találja meg; mindazonáltal annyi talán elmondható, hívő emberként szólalok meg, és még az is, hogy a szentségeket kiszolgáló egyházhoz kötődő személy vagyok.

Shakespeare-rel kezdeném, egy tőle vett példázattal, de előtte talán nem szükségtelen elmondani, hogy a hit ajándékában olyan személyek közvetítésével részesültem, akik az intézményes egyházi élet fő vonulatához képest egész életüket a periférián élték, így tehát mivel tulajdonképpen Isten arra érdemesítette őket, hogy semmivel ne rendelkezzenek, hatalommal a legkevésbé, mintha bizony valóságosan szabadok lettek volna, az evangéliumot tehát mint szabadítás-eseményt hirdethették, szabad, még szenvedéseikben is boldog emberek módján. Közeliükben élve, életüket, az őket sokszor teológiai, egyháztörténeti érvekkel sokféleképpen üldöző egyházukhoz való töretlen hűségüket látva – paradox módon, de elsősorban emberi mérték szerint – miattuk az Egyház legkívánatosabb képe tárult elém. Eszerint Istennek a világból kihívott, de attól el nem forduló, hanem ahhoz egész életével, tudásával, szeretetével odaforduló népe szerelmes menyasszonyként várja a szerelmes vőlegényt, akit így, az itt-lét homályos, torzító tükrében szemlélve is – a Szentírásban, az egyház két évezredében, a reformációban, a lelki és testi Izrael mindenkori és 20–21. századi szentjeinek a történetében –, nos Őt, a mindegyre érkező szerelmes vőlegényt ebben a sokszínű, kimeríthetetlen univerzumban csak szeretve szeretni érdemes, teljes szívemből, teljes lelkemből, minden erőmből.

Mi is juthatna tehát elsőre eszembe a hívő ember nyilvánosság előtti megjelenési és megnyilatkozási módjáról, mint az apostoli bolondság sodró szabadsága,

¹ Elhangzott 2006. október 12-én, Marosvásárhelyen, az Erdélyi Református Egyházkerület Lelkészerkekezletén.

a Pálé, aki önmaga védelmére, mentségére mondott beszédét – még azt is! – arra használja, hogy Fesztuszt, a Néró császár által kinevezett júdeai helytartót megmentse, a Krisztusban közénk jött evangéliumot neki is fogyatkozások nélkül kihirdesse. Vajon mi történhetett a tanúságot tevő Pál apostol és Agrippa között, hogy a király a legmagasabb rangú tanúk előtt hangos szóval elismeri, az apostol személyes története, a feltámadás teológiája erősen hat rá, olyannyira, hogy váratlanul választás előtt kellett megállnia, és neki a keresztyén hit dolgában a nyilvánosság előtt állást kell foglalnia? Nem tudjuk, mi történhetett, azt azonban mindannyian érzékeljük, hogy a magát első mondatában boldognak mondó apostol személyes viszonyra, mély beszélgetésre törekszik ellenfeleivel, sőt ellenségeivel is, saját történetét mintegy utolsó és voltaképpen egyetlen érvként tárva hallgató-sága elé.

A személytelen viszonyok átváltása személyesre, a megszólító teológia, a Krisztusban életét, önazonosságát megtaláló ember személyes története, önmagunk megosztása a másikkal: mi más, mi több motiválhatná a hívő ember – ha egyházi vezető, akkor egyházi vezető – megnyilatkozását a közéletben?

Ilyen egyszerű ez, mondanám elsőre, az egyház nem önmagában, nem saját adottságaiban, lehetőségeiben, sőt még csak nem is elhívásában, hanem hát elhívójában reménykedik, minden egyes feladata, világban való jelenlétének valamennyi aspektusa odafordulás a világhoz, a lehető legszemélyesebb létmódra való törekvés Szentlélek általi érzékenységgel.

Nem ilyen egyszerű, persze, hogyan is lehetne az apostoli tüneményes szépségű, a Korinthusban élő gyülekezetnek előadott „mintha”-teológia szerint élni, amelyből kiragyog az evangéliumi szabadság a maga teljes valóságában: „akik sírnak, mintha nem sírnának; és akik vígadnak, mintha nem vígadnának; akik vesznek, mintha semmijök sem volna. És akik élnek e világgal, mintha nem élnének: mert elmúlik e világnak ábrázatja.” (1Kor 7,30–31)

2.

Shakespeare mind teológiájában, mind pedig formavilágában legkeresztényibb művében, a *Lear királyban* élesen fölvetődik az ember és tiszte, a mindannyiunkhoz hasonló, velünk egyenlő – sőt még csak nem is elsőként egyenlő, avagy az egyenlők között első (*primus inter pares*) – felebarát, az önmagának és a történelemnek kiszolgáltatott nyomorult ember és hivatala közötti feszültség, sőt ellentét kérdése. Lear király mérhetetlenül bátor, tulajdonképpen prófétai, a darab megírásának és előadásának korában – a bemutató időpontja 1606. december 26., Szent István gyermek-mártír napja – mindenképpen újnak számító kísérlete arra irányul, hogy különálló módon szemlélje a személyt és az Istentől eredeztetett tiszte, tehát a szakrálist – a szentet – a természetitől, és így tegye érthetővé és átélhetővé azt a konfliktust, amely kérdésfelvetéssel később a kálvini reformáció küzdött meg, és a megnyert tudást, társadalmi értelemben is releváns életformává tette. A tekintély vagy az autoritás isteni eredetéről van szó, arról a

képződményről, amelyet születésénél vagy tehetségénél, adottságainál és felkészültségénél fogva nem bír az ember, sőt, amit a választók többsége sem szavazhat, hanem amit Isten ajándékként megnyer a vezető személy, következőképpen semmilyen helyzetben sem birtokolhatja, hiszen amint magáénak tudja, és önmagából eredezteti, máris visszaél vele, és hivatala szolgálójából, mindannyiunk szolgatársából a személytelen uralmat gyakorló arctalan, kizárólagosságra törekvő zsarnok lesz.

Amikor azt állítjuk, hogy a tekintélyt pusztá hivatalánál fogva nem birtokolja, hanem megnyeri az ember, megnyeri és részesül belőle, akkor azt is mondjuk, autoritás dolgában a vezető személynek tulajdonképpen üres a keze, a tekintély gyakorlása pedig nem más, mint az isteni tekintélyre való rámutatás, annak a közös elfogadása, egészen a benne való teljes eltűnésig. A *Lear király*ban találunk egy talányos nemes embert, egy névtelen, tényleges hatalommal nem rendelkező, ritkán megszólaló, inkább csak cselekvő angyali figurát, aki a megtévedt, önszerető, megbocsátásra képtelen, magát örületbe kergető tékozló királyt mindenütt nyomon követi, és abban kíván a segítségére lenni, hogy az uralkodó visszataláljon elsősorban önmagához, és önmagát újra elfogadva és fölismerve megtalálja a saját helyét a kor elvárásainak megfelelően Istentől eredeztetett királyságban: „Láss jobban, Lear, / Engedd, hogy én legyek szemed világa.”

Figyelemre méltó még, hogy a meghasadt személyiségű, az általános és nem személyekre irányuló, tehát tulajdonképpen a szeretetlenségből fakadó szenvedés mérhetetlen mélységeit megjáró embert tulajdonképpen nem más, mint egy gyermek, az ismét csak névtelen, egyszerűen csak bolondnak nevezett lelki szegény vezeti az önmagához való visszatalálás pusztai vándorútján. Shakespeare megrendítően mély példázata szerint a hatalom és hatalom nélküliség, uralom és gyöngeség, erő és törekenység, gazdagság és semmivel sem bírás, a személyes és intézményes mindenkor egymás közvetlen közelségében helyezkedik el, tehát a tisztje és hivatala szerinti első ember csak avval a feltétellel töltheti be az isteni elhívással egyező hivatását, ha visszatér a személyes létezéshez, ha lemond a kinyilatkoztató, személytelen beszédéről, és megmutatkozik az emberek előtt, ha láthatóvá és megszólíthatóvá válik mint ember, mint meztelen, saját szabadítás-történettel bíró teremtmény: „azt mondták, én vagyok minden; hazugság, egem is lever a láb.”

3.

Jóllehet kedvemre volna, nem áll módomban folytatni a Lear-kísérlet leírását, legjobb lesz, ha mindezek után egy talán túlon túl élesnek ható kijelentéssel folytatom, avval tudniillik, hogy a jórészt protestáns ortodoxiától megörökölt református egyházi intézménystruktúránk egyfelől, valamint a református szellemisség, vagy még konkrétabban a kálvini *Institutió*ban rendszerként megjelenő modernitás-gondolat másfelől olyan feloldhatatlannak tűnő konfliktus elé állítja az egyházi vezetőt, amely hosszabb távon vagy felőrli pásztori-lelkészi személyi-

ségét, vagy, és ez a másik lehetőség, arra ösztönzi őt, hogy látványosan, ha szerencséje van, különösebb belső meghasonlottság nélkül magára öltse ezt a formát, és szolgálatát jórészt az egy személyben megvalósuló reprezentációként gyakorolja, még talán, legyünk jóhiszeműek, saját kifejezett akarata ellenére is akár. Van persze egy harmadik lehetőség is, és ez sem teljesen ismeretlen előttünk: a tisztesség ürügyként, eszközként való felhasználása személyes (uralmi, politikai, stb.) ambíciók elérésére – de ez olyannyira szélsőséges (ám nem ismeretlen persze) gyakorlata az egyház vezetésének, hogy tulajdonképpen nem is érdemes most szót vesztegetni rá.

A reprezentáció katolikus elve, amely akarva-akaratlan, a legjobb szándékú és legelhivatottabb vezetők esetében is visszaköszön, az intézményi hierarchiában is maradéktalanul megvalósul, ami bizonyos mértékben fordítva is igaz: az intézményi hierarchia a maga képére és hasonlatosságára történő reprezentációra hívja meg a mindenkori vezetőt, arra tudniillik, hogy személyében garantálja, mi több, fémjelezze az intézményt, mégpedig az intézményi tekintély, valamint status quo tekintetében a lehetőleg legbiztonságosabb módon.

A reprezentáció világa az uralom formai jegyeit viseli magán, és minden erőfeszítés, amely ezt valamilyen mértékben csökkenteni kívánná, tapasztalatunk szerint finoman szólva is kudarccal végződik. Amikor ezt állítjuk, nem pusztán az úgynevezett legfelsőbb vezetésre kell gondolunk – nyelvi értelemben a református egyházon belül ennek a kifejezésnek („legfelsőbb vezetés”) megmosolyogtatónak kellene lennie; nem az, persze –, hanem a mindennapi gyülekezeti működésre is, sőt, ezen túlmenően az „egyszerű tagság”, valamint a presbitérium ama gyakran kifejezett kívánságára, olykor egyértelmű elvárására, hogy egyházunkban lehetőleg mindent az végezzen, akinek erre tiszte és hivatala van. A struktúra működése olyan elképesztő felelősség terhét helyezi az egyházvezető vállára, hogy nagyon sokszor azt látjuk, az előljáró végletesen elszigetelődik, legfőképpen persze spirituális értelemben, ennek folyamányaként nagyon gyakran legkevésbé a lelki ember, a lelkész jelenik meg a „világ fiai” előtt. Ily módon persze a bibliai vagy a Szentírásra hivatkozó beszédmódot egyszerűen a foglalkozási ártalom számlájára lehet írni, semmi esetre sem a személyes megszólítás üzenetét érezni ki belőle. Az egyházi vezető elszigetelődése, sőt olykor kifejezett elmagányosodása megfosztja az embert a testvéri közösség gyakorlásától, és miközben gazdasági, egyházpolitikai, diakóniai tanácsadók veszik körül, annak a jelét látom a legritkábban, hogy lelki vezetőjük, „látójuk”, beszélgető- vagy imatársuk volna.

A forma, vagy más szóval az intézményi struktúra meghatározza az üzenetet, a nyelvhasználat elkerülhetetlenül a tartalomra tör. Amennyiben tehát a struktúra a maga formáját, lényegi működését illetően ellentétben áll az üzenettel, akkor mindhiába a jószándék, a belső ellentmondások, teológiai tisztátlanságok mind-egyre elfedik az evangéliumi beszédet, legalábbis azt a formáját, amit a történelem Ura specifikusan, elkülönböző módon a református egyházra bízott a világban. Attól lehet tartani, hogy az egyházvezetői feladat ebben a formában evangéliumi módon jószerével nem is teljesíthető. Nekem személyesen ezt üzenik egy-

házunk kimagasló vezetőinek élettörténetei Ravasz Lászlótól Makkai Sándorig. És ezt üzenik azok a napjainkban előkerülő dokumentumok, amelyek az egyházi vezetők kollaboránsi múltját hozzák nyilvánosságra – a történelem, valamint a szóba hozható személyek az előbbi példához mérten más léptéke szerint, természetesen.

A protestáns ortodoxiától örökölt egyházi struktúra tulajdonképpen alapöszönét, működését, a politikai hatalomhoz fűződő viszonyát tekintve államegyházi forma, a legjelesebb szellemek is kénytelenek voltak valamilyen módon kiegyezni a fennállóval, nyelvükben, érvelési módjukban úgy keveredett mindegyre a teológiai beszédmód a politikai nyelvhasználattal, hogy az engedményeket a teológiai megfontolások felé kellett megtenniük.

A nyilvánosság előtti beszéd politikai formája könnyen átlátható okoknál fogva lényegileg különbözik az evangéliumtól, hiszen a kettőnek egészen más a célkitűzése: amíg a politikai kommunikáció és cselekvés a hatalom megszerzését tekinti céljának, és ennek érdekében gyűjti, növeli, mozgósítja a támogatók táborát, a maga ellenfél-, illetve ellenségképét is gondosan megalkotva és ápolva, addig az evangéliumi üzenet a Krisztusban való új életre hívja el a megszólítottat, kihívja a világból, a közösségi-gyülekezeti élet ajándékában részesíti, és a valóságos szabadítás eseményét állítja elé. Nem a választópolgárt, hanem az elválasztott polgárt hívja meg a Krisztussal való személyes kapcsolatra, a Szentlélek által. Az elválasztott polgár az egész világ, földi országa, nemzete, a tőle különböző másik ember iránt felfokozott felelősséggel él, tehát politikai értelemben is felnőtt, felelősségteljes személyként viselkedik.

Ebben az értelemben az evangélium valóságos és hathatós politikai tényező, sokkal inkább az, semmint hinnénk; mérhetetlenül hatékonyabban az, semmint elhittük volna történelmünk válságos, végletesen kiélezett szituációiban.

A számos, kínálkozó párhuzam felállítása helyett engedjék meg, hogy még egyetlen vonatkozást hozzak szóba, és pedig azt, hogy a politikai beszédmódnak – ha egyáltalán becsületes kíván lenni – a realitás talaján kell megmaradnia, a látható és az elérhető szellemében kívánja meggyőzni és a maga oldalára állítani a választót. Realitás-képének megragadhatóbbnak, átláthatóbbnak és érthetőbbnek kell lennie az ellenfelénél ahhoz, hogy esélye legyen a választási győzelemhez. Amint ez a közvetlen, taktikai, rövid távú realitás-elem beférkőzik a teológiai beszédmódba, az egyházi szószóló máris kilép az evangélium nyelvéből, kénytelen a láthatóra szorítkozni, a belátható időre apellálni és ennek megfelelően meghozni a döntéseket. Az egyik egyházi előljáró, sőt, első ember például arra való hivatkozással vált saját egyháza ügynökévé – nyilván az egyház megmentése céljából –, hogy a kommunista rendszer örökkévalónak mutatta magát, megrendíthetetlennek látszott, és tehát ebben a politikai rendszerben kellett biztosítania, evvel az általa meghozott áldozattal, az egyház létét. A reménylett dolgok valóságát és a nem látott dolgok felett való meggyőződést hirdető Evangélium valóság-képe prófétai természetű, evvel a magatartásával Istent mint a történelemben jelen levő, cselekvő legfőbb személyt állítja a világ elé. Ennek a szelíd, de elmozdíthatatlan prófé-

tai jelenlétnék a képviselője a hívő ember, és persze maradéktalanul az egyházi vezető is a nyilvánosságban.

4.

Alighanem tévúton jár, aki mondandómat a püspöki hivatalban kicsúcsosodó egyházi hierarchia azonnali megszüntetésére való felszólításként értelmezi. Attól tartok, ebben a kérdésben jóval szkeptikusabb, de elképzelhető, hogy csak rezignáltabb vagy talán józanabb vagyok sokaknál az itt jelenlévők közül. A struktúráról ugyan érdemes beszélni, érdemes és fontos a vita tárgyává tenni, kifejezetten érdemes és szükséges az egyházi vezető közéleti jelenlétét az intézményi tehertételek felől is megvizsgálni, ám nem hiszem azt, hogy valamiféle radikális intézményi reform spirituális értelemben értékelhető eredményhez vezetne.

Ha valamire, akkor a reformra, a Szentlélek Isten átformáló, megújító erejére persze maradéktalanul szükségünk van, *in capite et in membris*.

Olyanra, amely a struktúrát és az arról való gondolkodásunkat, valamint a világban való jelenlétünket, megszólalásainkat, cselekvésünket is mindenestől áthatja.

Abban bízom, hogy az eddigiekből inkább az derült ki, magam a mai egyházi vezetőt a közéletben lelki emberként tudom csak elképzelni, sőt, mi több, talán, elfogadni:

- ◆ – aki a közbeszédben, a médiákban jelen levő beszédmódoktól jól megkülönböztethető evangéliumi nyelvet használ;
- ◆ – akinek a másik ember megszólításánál, meghívásánál nincs magasabb rendű egyház- vagy gyülekezetvezetési „programja”, ez pedig – a megszólítás és a meghívás – lényeg szerint nem „program”, hanem életmód kérdése számára;
- ◆ – aki a teológiát nem a mindent tudás, mindenhez értés, a mindenhez való hozzászólás, *ex cathedra* gyakorolt kijelentések eszközeként használja, hanem az Istennel való nyilvános beszélgetés formájaként;
- ◆ – aki számára az igazság nem pusztán nyelvi természetű és kijelentő módban jelentkező retorikai alakzat vagy kéznél levő tudás formájában ölt testet, hanem Krisztus megszólítható személyében;
- ◆ – aki az intézményt, a köveket, a hagyományt soha, semmilyen körülmények között nem tartja magasabb rendű értéknek a reá bízott ember személyénél;
- ◆ – aki egyetlen, még a leggyengébb pillanataiban sem hiszi el, hogy az egyház anyagi biztonsága vagy strukturális reformja együtt jár a lelki megújulással és a tagok számának rohamos növekedésével;
- ◆ – aki a szószerket nem a templom legmagasabb, hanem legalacsonyabb pontjaként szemléli, az isteni megszólalás kalandjának téve ki legelsősorban is önmagát, és csak azután a hallgatóságát;

- ◆ – aki az intézményi vagy személyi presztízis, avagy a mundér becsülete nevében nem hajlandó a kritikai hangot használókat megalázni vagy kirekeszteni;
- ◆ – aki a statisztikai szemlélet ellenében a kilencvenkilencet akár oda is hagyván számon tartja és utána megy az egyetlenegynek, és evvel a tettevel az isteni személyes számontartás reményét hinti el és erősíti;
- ◆ – aki belső egyházi ellenzékét kitüntetett figyelemben és megkülönböztető szeretetben részesíti;
- ◆ – aki a pusztító közhelyekről való lemondás eltökélt, botrányos tetteire szánja el magát;
- ◆ – aki nézetei kifejtésére nem folyamodik hatalmi érvekhez, és a Szentírást önmaga igazolására nem idézi;
- ◆ – aki az evangélium hirdetését, a Krisztussal való együtt járás valóságos és személyes ajándékainak a megosztását többre tartja vélt vagy valós ellenfelei felett aratott győzelemnél;
- ◆ – aki a fegyelmezés egyházzogi eszközeit nem saját hatalma megerősítésére, vagy valamiféle elvont tanigazság érvényesítésére, hanem a másik félnek tarott testvér Krisztusnak való megnyerésére, el- és befogadására használja;
- ◆ – aki sem gyülekezetét, sem népét, sem nemzetét nem kívánja megóvni Isten megszólalásaitól;
- ◆ – aki tanítóként elsősorban tanítvány, vezetőként pedig legkisebb az egyenlők között;
- ◆ – aki szabadon és lehetőleg nem örömtelenül megvallja azt, hogy nem minden Isten akarata, ami a történelemben végbemegy, valamint szabadon és lehetőleg nem örömtelenül megvallja, hogy semmi sem történik Isten akarata nélkül, „vagyis minden – alkalmasint mégoly istentelen – eseményen át is el lehet jutni Istenhez”.

Isten legyen hozzánk irgalmas, a Krisztusban, aki megerősít.

Ne szűnjünk meg azon lenni, hogy folytonosan valami ki előhaladást ne tegyünk az Úr útján, és ne ejtsen kétségbe bennünket az eredmény kicsi volta.

Kálvin